

**BƏRDƏ RAYON SULTANBUD MEŞƏSİNDƏ YAYILMIŞ
AĞACÇÜRÜDƏN QOV GÖBƏLƏKLƏRİ**

G.G.SÜLEYMANOVA
Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycanın Bərdə rayon Sultanbud meşəsində 2005-2007-ci illər ərzində aparılan tədqiqatlar nəticəsində 7 fəsiləyə və 27 cinsə aid olan 44 növ ağacçürüdən qov göbələyi aşkar edilmişdir. Bunlardan 6 növ: Chaetoporus ambiguus, Coriollerellus heteromorphus, Gloeoporus amorphus, Hapalopilus nidulans, Okyporus ravidus, Pycnoporus cinnabarinus Azərbaycan mikobiotası üçün ilk dəfə qeydə alınmışdır.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin 11%-ni meşə örtüyü təşkil edir və bu örtüyün 0,8% Kürqırağı Tuqay meşələri təşkil edir. Bu meşələrin böyük torpaqquyucu və iqlimnizamlayıcı rolu vardır. Tuqay meşələrinin sahəsi getdikcə azalır və bu azalmanın səbəblərindən biri də buradakı ağac bitkilərinin qurumasıdır (9).

Meşədəki ağac bitkisinin qurumasını törədən əsas amllərdən biri də göbələk xəstəlikləridir. Ağac bitkilərinə ən çox ziyan vuran ağacçürüdən biotrof qov göbələkləridir.

Azərbaycan ərazisində Talış meşələrində (6-8) və Samur-Dəvəçi ovalığı meşələrində (1) yayılmış ağacçürüdən qov göbələkləri kifayət qədər öyrənilmişdir. Lakin qorunması xüsusi diqqət tələb edən Kürqırağı Tuqay meşələrində yayılmış ağacçürüdən qov göbələkləri isə öyrənilməmiş qalmışdır. Kürqırağı meşələrin 2 min hektardan çox hissəsi Bərdə və Ağdam rayonları ərazisində yerləşir. Bərdə rayon ərazisində yerləşən Sultanbud meşəsini əmələ gətirən əsas ağac bitkiləri bunlardır: ağ qovaq (*Populus hybrida*), uzunsaplaq palıd (*Quercus logipes*), qarağac (*Ulmus suberosa*), cənub söyüdü (*Salix australior*), tut ağacı (*Elacagnus caspica*), saqqızağac (*Pistacia mutica*), iydə ağacı (*Elasapnus angustifolia*). Bunlardan başqa meşədə yemişan, əzgil, qaratıkan və b.kollara da rast gəlmək olur (2, 10).

Təqdim olunan işin əsas məqsədi Bərdə rayon Sultanbud meşəsində yayılmış ağacçürüdən qov göbələklərinin növ tərkibinin öyrənilməsi olmuşdur.

Ağacçürüdən göbələklərin Bərdə rayon «Sultanbud» meşəsində öyrənilməsi 2005–2007-ci illər ərzində ildə 2 dəfə may-iyun və sentyabr-oktyabr aylarında göbələklərin meyvə cisimlərinin toplanması əsasında öyrənilmişdir. Səliqə ilə toplanmış meyvə cisimləri laboratoriyaya gətirilmiş və onların növlərini təyin etmək üçün taksanomik əlamətləri öyrənilmişdir (4). Növlərin təyini məlum təyinedicilər əsasında aparılmışdır (3,5).

Aşağıda Bərdə rayon «Sultanbud» meşəsində tədqiqat illəri ərzində

rast gələn ağacçürüdən qov göbələyi növlərinin adı, toplandığı substratın növü, tarixi, həyat təzi və törətdiyi çürüntünün tipi verilir.

Fəsilə Aporiaceae

1. *Aporpium buxi* (Bond.) Bond. et Sing. çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilməmiş ağqovaq budağı üzərində, 28.09.2006, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.

Fəsilə Caloporaceae

2. *Rigidoporus ulmarius* (Sow.: Fr.) İmaz çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qarağac kütüyü üzərində, 02.10.2006, Saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.

Fəsilə Ganodermataceae

3. *Ganoderma applanatum* (Pers.: Waller.) Pat. Tez-tez canlı və cansız ağaclar üzərində rast gəlinir. Palıd ağacının əsasında 15.06.2005, ağqovaq gövdəsində, 02.10.2007, fakultativ biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
4. *Ganoderma lucidum* (Leyss.: Fr) Karst. Tez-tez canlı ağac gövdəsinin əsasında rast gəlinir, ağqovaq gövdəsinin əsasında, 15.06.2005, söyüd ağacının əsasında, 02.10.2006, iydə ağacının əsasında 12.10.2007, obliqat biotrofdur, ağ çürüntü törədir.

Fəsilə Hymenochaetaceae

5. *Inonotus cuticularis* (Bull.: Fr.) Karst. Az-az canlı və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Tut ağacı üzərində, 15.06.2005, qurumuş ağqovaq gövdəsində, 12.06.2006, palıd ağacının əsasında, 12.10.2007, fakultativ saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
6. *J.dryophilus* (Berk.) Murr. Çox az və canlı ağac üzərində rast gəlinir. Palıd ağacının gövdəsində, 02.10.2006, obliqat biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
7. *J.hispidus* (Bull.: Fr.) Karst. Tez-tez və canlı ağac üzərində rast gəlinir. Ağqovaq gövdəsində, 28.09.2005, tut ağacı üzərində 15.06.2005, Söyüd ağacı üzərində, 12.06.2006, İydə ağacı üzərində, 14.06.2007, obliqat biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
8. *J.radiatus* (Sow.: Fr.) Karst. Az-az, canlı və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Palıd ağacının əsasında, 28.09.2005, tut ağacı gövdəsində, 14.06.2007, fakultativ biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
9. *Phellinus Harfigii* (Allesch. et Schnabl.) Bond. Canlı saqqızağac gövdəsində, bir dəfə rast gəlinib, 02.10.2006. Fakultativ biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
10. *Ph.igniarius* (L.:Fr.) Quel. Tez-tez canlı və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Palıd ağac gövdəsində, 15.06.2005, ağqovaq üzərində, 28.09.2005, söyüd gövdəsində, 02.10.2006, saqqızağac gövdəsində, 14.06.2007, fakultativ saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
11. *Ph.pomaceus* (Pers.) Maire. Az və canlı ağac üzərində rast gəlinir, tut ağacı gövdəsində, 12.06.2006, iydə ağacı gövdəsində, 12.10.2007, obliqat biotrofdur, qonur çürüntü törədir.
12. *Ph. robustus* (Karst.) Bourd. et Galz. Tez-tez və canlı ağac üzərində

rast gəlinir. Ağqovaq gövdəsində, 28.09.2005, palıd ağacı gövdəsində, 02.06.2006, saqqızağac gövdəsində, 12.10.2007, tut ağacı gövdəsində, 14.06.2007, obliqat biotrofdur, ağ çürüntü törədir.

13. *Ph. torulosus* (Pers.) Bourd. et Galz. Az, canlı və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Ağqovaq gövdəsində, 12.06.2006, iydə ağacı gövdəsində, 14.06.2007, fakultativ saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
14. *Ph. Tremulae* (Bond.) Bond. et Boris. Az və canlı ağac üzərində rast gəlinir, ağqovaq gövdəsində, 02.10.2006, obliqat biotrofdur, ağ çürüntü törədir.

Fəsilə Polyporaceae

15. *Anicomycetes caucasicus* (Bres.) Bond. Çox az və cansız ağac kötüyündə rast gəlinir, Qarağacın yerə sərilməmiş gövdəsində, 12.10.2007, saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
16. *Bjerkandera abusta* (Fr.) Karst. Tez-tez cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilməmiş ağqovaq üzərində, 28.09.2005, Qarağac kötüyündə, 12.06.2006, saqqızağac gövdəsində, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
17. *Chaetoporus ambiguus* (Bres.) Bond. et Sing. Tez-tez və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilməmiş ağqovaq gövdəsində, 15.06.2005, qurumuş qarağac gövdəsində, 28.09.2005, çürüməkdə olan tut ağacı köküyündə, 02.10.2006, yerə sərilməmiş saqqızağac gövdəsində, 12.10.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
18. *Coriolus ceruinus* (Schow.) Bond. Tez-tez cansız ağac üzərində rast gəlinir. Ağqovaq budağında, 28.09.2005, tut ağacı gövdəsində, 02.10.2006, qurumuş söyüd ağac gövdəsində, 12.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
19. *C. hirsutus* (Wulf.: Fr.) Quel. Tez-tez və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş ağqovaq gövdəsində, 15.06.2005, yerə sərilməmiş qarağac gövdəsində, 12.06.2006, qurumuş tut ağacı budağında, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
20. *C. vaporarius* (Fr.) Bond. et Sing. Az rast gəlinir. Ağqovaq üzərində, 02.10.2006, qurumuş iydə gövdəsində, 14.06.2007, fakultativ biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
21. *C. versicolor* (L.: Fr.) Quel. Tez-tez və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş ağqovaq budağında, 15.06.2005, yerə sərilməmiş palıd budağında, 28.09.2005, qurumuş saqqızağac budağında, 02.10.2006, qurumuş iydə və tut ağacı budaqlarında, 12.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
22. *C. zonatus* (Nees.: Fr.) Quel. Tez-tez və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Cansız ağqovaq gövdəsində, 28.09.2005, yerə sərilməmiş qarağac budağında, 02.10.2006, qurumuş saqqızağac budağında, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
23. *Coriolellus heteromorphus* (Fr.) Bond. et Sing. Bir dəfə rast gəlinib. Canlı ağqovaq gövdəsində 12.10.2007, biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
24. *Daedal quercina* L.: Fr. Az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilməmiş palıd budağında 28.09.2005, palıd kötüyündə, 02.10.2006, söyüd kötüyündə, 14.06.2007, qurumuş iydə budağında, 12.10.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.

25. *Daedaleopsis confragosa* (Bolt.:Fr.) Schroet. Az canlı və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Palıd gövdəsində 12.06.2006, tut ağacı gövdəsində, 12.10.2007, fakultativ biotrofdur, qonur çürüntü törədir.
26. *Fibuloporia bombycina* (Fr.) Bond.et Sing. Çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş qarağac budağında, 12.06.2006, Saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
27. *Fomes fomentarius* (L.: Fr.) Gill. Tez-tez və canlı ağac gövdəsində rast gəlinir. Ağqovaq gövdəsində, 15.06.2005 palıd ağacı gövdəsində 02.10.2006, söyüd ağacı gövdəsində. 14.06.2007, saqqızağac üzərində, 12.10.2007, obliqat biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
28. *Fomes pinicola* (Sw.: Fr.) Karst. Tez-tez və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Ağqovağın qurumuş budağında, 15.06.2005, yerə sərilməmiş palıd gövdəsində, 02.10.2006, qurumuş söyüd gövdəsində, 14.06.2007, saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
29. *F.rosea* (Alb. et. Schw.: Fr.) Karst. Çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş qarağac budağında, 12.10.2007, saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
30. *Gloeoporus amorphus* (Fr.) Chem. et Shear. Az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş palıd budağında, 12.10.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
31. *Hapalopilus nidulans* (Fr.) Karst. Çox az rast gəlinir. Qarağac gövdəsində və qurumuş budağında, 12.06.2006, biotrofdur, ağ çürüntü törədir.
32. *Hirschioporus pergamenus* (Fr.)Bond. et Sing. Tez-tez cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilməmiş palıd budağında 28.09.2006, qurumuş ağqovaq gövdəsində, 12.06.2006, qurumuş söyüd budağında, 14.06.2007, saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
33. *Lenrites betulina* (L.: Fr.) Fr. Tez-tez və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilməmiş ağqovaq gövdəsində, 15.06.2005, qurumuş palıd kötüyündə, 02.10.2006, qurumuş söyüd gövdəsində, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
34. L.Reichardt Schulz. Bir dəfə rast gəlinib. Qurumuş qarağac Budağında, 02.10.2006, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
35. *Oxyporus ravidus* (Fr.) Bond. et Sing. Çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş qarağac budağında, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
36. *Piptoporus quercinus* (Schrad.: Fr.) Pil. Çox az və cansız ağaclarda rast gəlinir. Palıd ağacının gövdəsində, 02.10.2006, fakultativ saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
37. *Polyporus coronatus* Rostk. Çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Qurumuş palıd ağacı budağında, 14.06.2007, ağ qovağın yerə sərilməmiş budağında, 12.10.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
38. *Polyporus squamosus* Huds.: Fr. Az-az həm canlı, həm də cansız ağaclarda rast gəlinir. Palıd ağacı gövdəsində, 28.09.2005, yerə sərilməmiş ağqovaq budağında, 12.06.2006, fakultativ saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
39. *Pseudotrametes gibbosa* (Pers.) Bond. et.Sing. Tez-tez və cansız ağaclarda üzərində rast gəlinir. Qurumuş ağqovaq gövdəsində, 15.06.2005, iyde ağacının qurumuş budağında, 02.10.2006, yerə sərilməmiş saqqızağac budağında, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.

40. *Pycnoporus cinnabarinus* (Jacq.: Fr.) Karst. Çox az canlı və cansız ağaclar üzərində rast gəlinir. Yerə sərilmiş ağqovaq üzərində, 02.10.2006, qurumuş tut ağacı budağında, 14.06.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.
41. *Tyromyces caesi* (Schrad.: Fr.) Murr. Çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilmiş tut ağacı gövdəsində, 12.06.2006, saprotrofdur, qonur çürüntü törədir.
42. *T.kumatodes* (Rostk. Ssensu Bourd.et. Galz.) Donk. Çox az və canlı ağac üzərində rast gəlinir. Ağqovaq gövdəsində, 14.06.2007, obliqat biotrofdur, qonur çürüntü törədir.

Fəsilə Scutigeraeae

43. *Polypilus giganteus* (Pers.: Fr.) Donk. Çox az və cansız ağac üzərində rast gəlinir. Yerə sərilmiş ağqovaq üzərində, 02.10.2006, çürüməkdə olan tut ağacı budağında, 12.10.2007, saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.

Fəsilə Shizophyllaceae

44. *Schizophyllum commune* Fr. Tez-tez cansız ağaclar üzərində rast gəlinir. Qurumuş ağqovaq budaqlarında, 15.06.2005, yerə sərilmiş palıd və qarağac budaqlarında, 12.06.2006, tut ağacı və saqqızağac kö-tükləri üzərində, 12.10.2007, obliqat saprotrofdur, ağ çürüntü törədir.

Beləliklə, Bərdə rayon Sultanbud meşəsində 2005-2007-ci illər dövründə aparılan tədqiqatlar nəticəsində 7 fəsiləyə və 27 cinsə aid 44 növ ağacçürüdən qov göbələkləri aşkar edilmişdir. Bunlardan 10 növü obliqat biotrof, 5 növü fakultativ biotrof və 24 növü isə obliqat saprotrofdur. Göbələklərin 33 növü ağ çürüntü, 11 növü isə qonur çürüntü törədənlərdir.

Müşahidə olunan 6 növ: *Chaetoporus ambiguus* (Bres.) Bond et Sing., *Coriolllellus heteromorphus* (Fr.) Bond. et. Sing., *Gloeoporus amorphus* (Fr.) Chem. Et Shear., *Hapalopilus nidulans* (Fr.) Karst., *Oxyporus ravidus* (Fr.) Bond. et Sing. və *Pycnoporus cinnabarinus* (Jacq.: Fr.) Karst. Azərbaycan mikrobiotası üçün ilk dəfə qeydə alınmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Qənbərov X.Q., Kərimov V.M. Samur-Dəvəçi meşə massivində yayılmış qov göbələklərin sistematik analizi // Bakı Universiteti xəbərləri, 2002, №2, s. 58-62.
2. Babayev F. Bitki coğrafiyası. Bakı, 2004, s.288.
3. Бандарцев А.С. Трутовые гриба Европейской части СССР и Кавказа. М.: 1953, 1106 с.
4. Бандарцева М.А. Ключь для определения родов трудовых грибов. Микология и Фитопатология, 1983, №17. вып. 1, с.13-21.
5. Бандарцева М.А., Пармасто Э.Х. Определитель грибов СССР Вып. 1, Л.: Наука, 1986, 190 с.
6. Ганбаров Х.Г. Эколого-физиологические особенности дереворазрушающих высших базидиальных грибов. Баку, Элм, 1989, 197 с.
7. Ганбаров Х.Г., Канына Н.Е. Мурадов П.З. Аскеров Ш.Г. Распространение и специализация др-х базидиальных грибов сем. *Polyporaceae* на лесобразующих породах Гирканского заповедника. Известия АН Азерб. ССР, серия. биол. 1988, №1, с. 103-109.

8. Джафаров С.А. Грибы семейства *Polyporaceae* на древеснокустарниковых породах в Ленкоранской зоне Азерб.ССР. Известия АН Азерб. ССР. 1956, №5, с. 86-94.
9. Мəммədov Q., Хəлilov M. Azərbaycanın meşələri. Ваки, Elm, 2002, 470 с.
10. Прилипко Л.И. Лесная растительность Азербайджана. Баку, Из-во АН Аз. ССР., 1954, 485 с.

ДЕРЕВОРАЗРУШАЮЩИЕ ТРУДОВЫЕ ГРИБЫ, РАСПРОСТРАНЕННЫЕ В СУЛТАНБУДСКОМ ЛЕСУ БАРДИНСКОГО РАЙОНА

Г.Ч.СУЛЕЙМАНОВА

РЕЗЮМЕ

Исследования, проводимые в Султанбудском лесу Бардинского района в период 2005–2007 гг., позволили выявить 44 вида дереворазрушающих трутовых грибов, относящихся к 27 родам и 7 семействам. Шесть видов: *Chaetoporus ambiguus*, *Coriolllellus heteromorphus*, *Gloeoporus amorphus*, *Hapalopilus nidulans*, *Oxyporus ravidus*, *Pycnoporus cinnabarinus* оказались новыми для микобиоты Азербайджана.

WOODDESTROYING TINDER FUNGI, DISSEMINATED IN SULTANBUD'S FOREST OF BARDA DISTRICT

G.Ch.SULEYMANOVA

SUMMARY

As a results of investigation in a 2005–2007 years in Sultanbud forest of Barda district has been revealed 44 species of wooddestroying tinder fungi belonging to 27 genera and 7 family. The six species: *Chaetoporus ambiguus*, *Coriolllellus heteromorphus*, *Gloeoporus amorphus*, *Hapalopilus nidulinas*, *Oxyporus ravidus*, *Pycnoporus cinnabarinus* were a new for Azerbaijan mikobiota.